

КАТЕГОРІАЛЬНЕ РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ «АРТ-ТЕРАПІЯ» І «АРТ-ПЕДАГОГІКА»

Постановка проблеми. Політичні, економічні та соціальні суперечності, які торкнулись усіх сфер діяльності держави і різних верств населення, у першу чергу позначились на його найменш захищеній категорії – дітях. На фоні різкого зниження життєвого рівня збільшується кількість дітей, які не відчують своєї значущості, взаєморозуміння, підтримки дорослих, що призводить до психічних порушень, девіантної поведінки, соціальної дезадаптації, втрати моральних цінностей тощо. Триває пошук різних підходів, методів, форм роботи для вирішення вищезазначених проблем, одним із яких є метод арт-терапії.

Проте протягом останнього десятиріччя у педагогічних науках активно здійснюється пошук терміна, що найбільш адекватно відображає специфіку практичної діяльності, використання мистецтва для вирішення професійних соціально-педагогічних завдань, не маючи на меті спеціальних цілей художньої освіти. Так формується нова галузь наукового знання, що має назву «арт-педагогіка», яка ґрунтується на синтезі педагогіки й мистецтва, забезпечує розробку теорії та практики педагогічного корекційно спрямованого процесу художнього розвитку дітей, особливо з вадами розвитку.

Аналіз попередніх досліджень. Дослідження у галузі художньої педагогіки та досвід роботи з використанням арт-терапії представлені в працях Г. Бурковського, Р. Хайкіна, О. Карабанової, О. Копитіна, Л. Лебедевої та інших. Сучасні дослідження в галузі спеціальної психології й педагогіки підкреслюють позитивний вплив мистецтва на дітей з різними проблемами у розвитку (О. Медведева, І. Левченко, Л. Комісарова, Т. Добровольська).

Мета статті – розмежувати поняття «арт-терапія» і «арт-педагогіка».

Виклад основного матеріалу. Для розуміння змісту й суті понять «арт-терапія», «арт-педагогіка» необхідно насамперед з'ясувати їхнє значення. Наразі, на жаль, не існує єдиного прийнятого визначення. Спробуємо розібратися з термінологією.

Термін «арт-терапія» (від англ. *art*: мистецтво, *art-therapy* – букв. терапія мистецтвом) особливо популярний у країнах з англomовним населенням, передовсім у Великобританії та США, й означає найчастіше лікування пластичною образотворчою діяльністю з метою впливу на психоемоційний стан хворого. Наголошується на використанні насамперед візуальних мистецтв: живопису, графіки, скульптури, дизайну або таких форм творчості, у яких візуальний канал комунікації відіграє провідну роль (кінематограф, відео-арт, перфоманс тощо) [2, с. 35].

Поширення знань про арт-терапію вплинуло на виникнення арт-педагогіки. Активізація виховної функції, спрямованої на морально-етичні, естетичні, комунікативно-рефлексивні основи особистості й сприяння її соціокультурної адаптації засобами мистецтва характеризує суть арт-педагогіки [5].

Дослідники В. Анісімов, Л. Уфімцева, Н. Осіпова, В. Ананьєва, Г. Залеський розглядають артпедагогіку як новий напрям педагогічної науки, що базується, як мінімум, на трьох галузях наукового знання: педагогіки, мистецтва, психології. На їх переконання, арт-педагогіка розглядає взаємодію педагогіки й мистецтва в корекційно спрямованому процесі формування художньої культури дітей з проблемами розвитку. Зміст артпедагогіки полягає в її виховній функції, вона впливає на морально-етичні, естетичні, комунікативно-рефлексивні основи особистості і сприяє соціокультурній адаптації за допомогою мистецтва.

Варто наголосити, що арт-педагогіка враховує рівною мірою досягнення наукової думки й досвід мистецтва, інтелект людини та її почуття, рефлексію й діяльність,

органічно сполучає тілесність і духовність. Вона є саме тією методологічною базою, яка вирішує виховні й психокорекційні завдання.

Л. Лебедева підкреслює недопустимість заміни терміну «арт-терапія» на «арт-педагогіку», так само, як терміну «арт-терапевт» на «арт-педагог», оскільки, по-перше, втрачається суть первинного поняття, по-друге, феномени, описані названими поняттями, існують і розвиваються незалежно один від одного [2, с. 39]. Арт-педагог вирішує завдання навчання образотворчого мистецтва і художнього виховання дітей [2, с. 96].

Схожість термінів «арт-педагогіка» і «арт-терапія» простежується тільки в першій частині понять – арт – «художнє», синонім мистецтва. Друга частина визначає відмінність: терапія – напрям медицини, лікувальна дія; педагогіка – галузь наукового знання, наука про навчання, виховання і розвиток, а в спеціальній освіті – і корекції [1, с. 24].

Н. Сергеева розглядає артпедагогіку як новий науковий напрям, що вивчає природу, закономірності, принципи, механізми залучення мистецтва до вирішення різноманітних педагогічних завдань [3, с. 4].

О. Сметаніна говорить про «арт-педагогіку» як про «психопедагогіку мистецтва», як про галузь педагогічної науки, що займається пошуком ефективних підходів до організації художніх видів діяльності, спрямованої на формування цілісного світогляду і особистісно-сміслових орієнтацій як внутрішньої умови морально-естетичного самовдосконалення і подальшого духовно-морального розвитку з орієнтацією на «маяки» вищих цінностей життя [4, с. 57].

Арт-педагогіка (художня педагогіка) щодо спеціальної освіти – це синтез двох галузей наукового знання (мистецтва й педагогіки), що забезпечують розробку теорії і практики педагогічного корекційно-спрямованого процесу художнього розвитку дітей з вадами розвитку і питання формування основ художньої культури через мистецтво і художньо-мистецьку діяльність (музичну, образотворчу, художньо-мовну, театралізовано-ігрову) [1, с. 24].

Арт-педагогіка, будучи галуззю наукового знання, дозволяє розглядати у рамках спеціальної освіти не лише художнє виховання, але й усі компоненти корекційно-розвивального процесу (розвиток, виховання, навчання й корекцію) засобами мистецтва, а також формування основ художньої культури дитини з проблемами.

Суть артпедагогіки розкривається у вихованні й навчанні, розвитку осіб з обмеженими можливостями засобами мистецтва, формуванні у них основ художньої культури й оволодінні практичними вміннями в різних видах художньої діяльності [1, с. 25].

Особливість артпедагогіки, на думку В. Анісімова, полягає у створенні сприятливих умов для самодослідження особистості, шляхом актуалізації її мотивації самопізнання, самовдосконалення [4, с. 55].

Арт-педагогіка забезпечує розробку теорії і практики особистісно орієнтованої естетичної освіти, сприяє збереженню духовного здоров'я особистості – особливості людини ставити перед собою сенсоутворюючі досяжні цілі [4, с. 57]. «Розвиток сенсорної культури особистості як керованої чуттєвості, емоційної саморегуляції, орієнтованої на забезпечення внутрішньої гармонії з пануванням духовно-моральних цінностей, – одне з основних завдань артпедагогіки» [4, с. 51].

Арт-педагогіка є способом дослідження себе в процесі рефлексії особливостей свого характеру і їх прояву при адаптивній соціалізації особистості. Отже, артпедагогічний підхід забезпечує не лише інтегративний спосіб опанування внутрішніх просторів Образу-Я, створюючи умови «м'якого» вирішення внутрішньоособистісних протиріч, розвитку емоційної чуйності і емоційної децентрації [4, с. 58].

Основними функціями артпедагогіки є:

– культурологічна (зумовлена об'єктивним зв'язком особистості з культурою як системою цінностей, розвитком людини на основі опанування нею художньої культури);

– освітня (спрямована на розвиток особистості й опанування нею дійсності за допомогою мистецтва, на здобуття знань у галузі мистецтва й практичних навичок у художньо-мистецькій діяльності); виховна (формує морально-естетичні, комунікативно-рефлексивні основи особистості і сприяє соціокультурній адаптації за допомогою мистецтва);

– коректувальна (сприяє профілактиці, корекції і компенсації недоліків у розвитку) [1, с. 25].

Основною метою артпедагогіки є художній розвиток дітей з проблемами і формування основ художньої культури, соціальна адаптація особистості засобами мистецтва [1, с. 25].

В арт-терапії не роблять акцент на цілеспрямоване навчання і, отже, оволодіння навичками й уміннями в будь-якому виді художньої діяльності (музичному, образотворчому, театралізовано-ігровому, художньо-мовному), як в артпедагогіці [1, с. 26].

Арт-педагогіка і арт-терапія вирішують як загальні теоретичні й організаційні завдання, так і окремі, що належать до кожного з цих напрямів.

До загальних науково-теоретичних і організаційних завдань арт-педагогіки й арт-терапії науковці відносять:

– розробку науково-теоретичних основ використання засобів мистецтва в системі корекційної допомоги дітям з відхиленнями в розвитку;

– наукове обґрунтування можливостей і шляхів компенсації різних відхилень у розвитку дітей засобами мистецтва і художньої діяльності;

– узагальнення всього накопиченого досвіду використання артпедагогічних і арт-терапевтичних підходів у спеціальній освітній установі і збагачення його новим науковим і практичним змістом, спрямованим на вирішення завдань гуманізації спеціальної освіти;

– удосконалення системи організації корекційної допомоги засобами мистецтва в спеціальних освітніх установах і підготовка фахівців для реалізації цього завдання [1, с. 27].

Серед окремих завдань артпедагогіки виділяють:

– вивчення загальних і специфічних особливостей формування художньої культури в дітей з відхиленнями у розвитку;

– розробка корекційно-спрямованої системи художнього розвитку дітей з проблемами, формування основ художньої культури;

– розробка корекційно-розвивальних педагогічних технологій з використанням мистецтва, що забезпечують гармонійний розвиток дітей з відхиленнями;

– активізація потенційних можливостей дітей з проблемами в розвитку, їх творчих проявів у різних видах художньої діяльності (музичній, образотворчій, художньо-мовній, театралізовано-ігровій) за допомогою мистецтва;

– забезпечення пізнавально-інформаційних потреб дитини з проблемами за допомогою мистецтва;

– забезпечення розвитку емоційно-естетичних, моральних, комунікативно-рефлексивних основ особистості дитини з проблемами за допомогою мистецтва;

– здійснення корекції і профілактики наявних відхилень у розвитку пізнавальної діяльності, емоційно-вольової, моторної та особистісної сфер засобами мистецтва;

– створення умов для соціокультурної адаптації дітей з проблемами за допомогою мистецтва й художньої діяльності [1, с. 27].

Ґрунтуючись на корекційно-особистісному і діяльнісному підходах у розвитку, арт-педагогіка й арт-терапія вирішують головну мету – гармонійний розвиток дітей; розширення можливостей їх соціальної адаптації за допомогою мистецтва, участі в громадській і культурній діяльності в мікро-і макросередовищі.

Міждисциплінарний, практикоорієнтований характер арт-педагогіки, що об'єднує

потенціал мистецтва, педагогіки, психології, повною мірою відображає тенденцію до інтеграції знань, властивої для сучасної гуманітарної науки, що може стати продуктивним у справі модернізації підготовки фахівців для соціально-педагогічної сфери (учителя, вихователя, соціального педагога тощо) [3, с. 4].

Н. Сергеева визначає ключові поняття арт-педагогіки, серед яких арт-педагогічні засоби, арт-педагогічна взаємодія, арт-педагогічний процес тощо. Так, арт-педагогічна діяльність, у розумінні Н. Сергеевої, – це самостійний вид професійно-педагогічної діяльності, що є впорядкованою сукупністю педагогічних дій з реалізації професійних задумів і цілей засобами мистецтва [3].

Відповідно до її авторської концепції, арт-педагогічний супровід розглядається як освітній феномен, що відкриває інноваційний шлях системного застосування різних видів мистецтва для поліпшення умов професійної підготовки вчителя. Функціональне призначення арт-педагогічного супроводу пов'язане із забезпеченням гуманітаризації й оптимізації професійної підготовки, індивідуально-особистісного розвитку і творчої самореалізації учасників освітнього процесу на основі системного введення в нього засобів мистецтва. Арт-педагогічний супровід має комплементарний характер щодо традиційних форм підготовки вчителя, будучи водночас самостійним напрямом у діяльності викладача вищого навчального закладу [3, с. 14].

Отже, арт-педагогічний підхід покликаний забезпечити умови для творчого самовираження в процесі естетичної діяльності, дозволяючи вирішити двоєдине завдання: по-перше, забезпечити «м'які», психологічно комфортні умови діяльності суб'єкта, по-друге, створити реальні умови для усвідомлення і вираження індивідумом свого творчого (креативного) потенціалу. Таким чином, створення безпечного психолого-педагогічного середовища вимагає забезпечення умов для максимально дозволеної поведінки в режимі невербального взаємосприяння [4, с. 59].

О. Сметаніна розглядає арт-педагогічний супровід розвитку дитини як супровід суб'єкт-суб'єктних стосунків: розвиток моральності й корекція норм (конструктивне відновлення духовно-моральних принципів буття) [4, с. 58].

Під арт-педагогічним супроводом науковець розуміє комплексно-освітню технологію актуалізації внутрішніх ресурсів мотиваційно-потребової сфери творчого самовираження, що забезпечує успішний розвиток і саморозвиток особистості, розкриття її потенційних можливостей і надання психологічної допомоги й підтримки в подоланні проблем, що виникають у процесі конструктивної соціалізації особистості, яка сприяє її духовно-моральному розвитку [4, с. 64].

У якості завдань арт-педагогічного супроводу визначають:

- попередження виникнення проблем розвитку дитини;
- допомога (сприяння) дитині у вирішенні актуальних завдань розвитку, навчання, соціалізації: труднощі у навчанні, проблеми з вибором освітнього і професійного маршруту, порушення емоційно-вольової сфери, проблеми взаємин з однолітками, учителями, батьками;
- психологічне забезпечення програми особистісного самовдосконалення;
- розвиток психолого-педагогічної компетентності (психологічної культури) педагогів, батьків, учнів [4, с. 60].

Арт-педагогічний супровід виражається:

- по-перше, у забезпеченні психологічно комфортного самопочуття суб'єкта в процесі сприйняття і відтворення продуктів естетичної діяльності, що забезпечує умови здоров'язберігаючої освіти;
- по-друге, у вільному самовираженні суб'єкта в атмосфері безоцінювального, емпатійного, емоційно-чуйного ставлення оточення і в його готовності позиціонувати його ціннісні орієнтації;
- по-третє, в активізації конструктивної, безконфліктної взаємодії, що стимулює узгодженість дій учасників процесу в породженні ціннісно-сміслових утворень, ідеалів,

норм, що мають особистісне значення і утворюють згодом систему моральних орієнтацій, які є індикатором позитивної спрямованості і її подальшого духовно-морального розвитку [4, с. 66].

О. Сметаніна стверджує, що арт-педагогічний супровід може бути психолого-педагогічним супроводом духовно-морального розвитку особистості [4, с. 66].

З огляду на проведений порівняльний аналіз понять «арт-терапія» і «арт-педагогіка», ми спробували знайти спільне і відмінне і подати це у вигляді таблиці 1.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз арт-терапії і арт-педагогіки

Ключові аспекти	Арт-терапія	Арт-педагогіка
Визначення	Турбота про емоційне самопочуття і психологічне здоров'я особистості, групи, колективу засобами художньої діяльності (спонтанний малюнок у поєднанні з іншими видами творчості)	Галузь педагогічної науки, що займається пошуком ефективних підходів в організації художніх видів діяльності, спрямованої на формування цілісного світогляду особистості
Мета	Гармонізація розвитку особистості через розвиток здібностей самовираження і самопізнання в мистецтві	Художній розвиток дітей (дітей з проблемами); формування основ художньої культури, соціальна адаптація особистості засобами мистецтва
	Гармонійний розвиток дітей; розширення можливостей їх соціальної адаптації за допомогою мистецтва, участі в громадській і культурній діяльності у мікро- і макросередовищі	
Завдання	Збудити активність, спрямовану на реалізацію граничних творчих можливостей особистості	Художнє виховання; розвиток, навчання, корекція засобами мистецтва
	1) Розробка науково-теоретичних основ використання засобів мистецтва в системі корекційної допомоги дітям з відхиленнями в розвитку; 2) Наукове обґрунтування можливостей і шляхів компенсації різних відхилень у розвитку дітей засобами мистецтва і художньої діяльності; 3) Узагальнення накопиченого досвіду використання арт-педагогічних і арт-терапевтичних підходів і збагачення його новим науковим і практичним змістом, націленим на вирішення завдань гуманізації спеціальної освіти; 4) Удосконалення системи організації корекційної допомоги засобами мистецтва в спеціальних освітніх установах і підготовка фахівців для реалізації цього завдання	
Функції	Діагностична, терапевтична, індивідуалізуюча, когнітивна, регулятивна, катарсична, комунікативно-рефлексивна, відволікаюча, реабілітаційна	Культурологічна, освітня, адаптаційна, комунікативна, стимуляційна
	Виховна, розвивальна, корекційна, соціалізуюча	
Суб'єкт	Арт-терапевт	Арт-педагог
	Психолог, соціальний педагог, учитель, вихователь	
Об'єкт	Люди з обмеженими функціональними можливостями, психічно хворі, люди літнього віку, люди з наркотичною залежністю, бездомні, клієнти з адиктивними розладами, правопорушники, педагогічні трудові колективи, постраждали від насильства, вагітні жінки	
	Діти, діти з проблемами в розвитку	
Сфера застосування	Центри психічного здоров'я, стаціонари денного перебування, лікарні, інтернати та інші медичні й соціальні установи,	

	геріатричні будинки, пенітенціарні заклади, пологові будинки	
	Освіта, спеціальна освіта	

Висновки. Отже, арт-педагогіка й арт-терапія мають різні теоретичні основи, розрізняються за суттю, завданнями, змістом і технологіями. Проте обидва напрями мають місце у спеціальній освіті, доповнюють один одного у спільному корекційно-розвивальному процесі, забезпечуючи профілактико-оздоровчий, лікувально-адаптаційний вплив на дітей з проблемами у розвитку [1, с. 27].

На нашу думку, дослідники суттєво звужують можливості як арт-педагогіки, так і арт-терапії, тому що ці два напрями мають великий потенціал у роботі з абсолютно здоровими дітьми в умовах навчально-виховних закладів різних типів – від дошкільних установ і аж до вищих навчальних закладів.

Література:

1. Артпедагогика и арттерапия в специальном образовании: [учебник для вузов] / Е. А. Медведева, И. Ю. Левченко, Л. Н. Комиссарова, Т. А. Добровольская. – М. : Академия, 2001. – 248 с.
2. Лебедева Л. Д. Педагогические основы арт-терапии в образовании учителя: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.01/ Лебедева Людмила Дмитриевна. – М., 2003. – 426 с.
3. Сергеева Н. Ю. Арт-педагогическое сопровождение профессиональной подготовки будущего учителя: автореф. дис. на соискание научной степени доктора пед. наук: спец. 13.00.08 ; 13.00.01/ Наталья Юрьевна Сергеева. – Чебоксары, 2010. – 44 с.
4. Сметанина А. Ю. Арт-педагогическое сопровождение духовно-нравственного развития детей в условиях дополнительного образования : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Сметанина Алена Юрьевна. – Великий Новгород, 2008. – 201 с.
5. Хрисанова Е., Сергеева Н. Артпедагогика в системе современного воспитания / Е. Хрисанова, Н. Сергеева // Народное образование. – 2003. – № 7. – С. 137-143.

У статті на основі аналізу існуючих у психолого-педагогічній літературі підходів щодо розуміння сутності «арт-терапії», зроблено спробу категоріального розмежування понять «арт-терапія» і «арт-педагогіка». Розкрито функції, загальні науково-теоретичні й організаційні завдання арт-педагогіки й арт-терапії. Охарактеризовано арт-педагогічний супровід та його основні завдання.

Ключові слова: арт-терапія, арт-педагогіка, функції, завдання, супровід.

В статті на основі аналізу існуючих у психолого-педагогічній літературі підходів к пониманию сущности «арт-терапии», сделана попытка категориального разграничения понятий «арт-терапия» и «артпедагогика». Раскрыты функции, общие научно-теоретические и организационные задачи артпедагогика и арт-терапии. Охарактеризовано арт-педагогическое сопровождение и его основные задачи.

Ключевые слова: арт-терапия, артпедагогика, функции, задачи, сопровождение.

In the article there was done an attempt on the basis of analysis of obtaining approaches to the understanding of «art-therapy's» essence in psycho-pedagogical literary to the categorical delimitation of the means «art-therapy» and «art pedagogic». There were discovered the functions, general scientifically-theoretical and organizational tasks of art pedagogic and art-therapy. There were characterized the art pedagogical maintenance and its basic tasks.

Keywords: art-therapy, art pedagogic, functions, tasks, maintenance.